

AZ ÉLET ÉRTELME ÉS AZ ÖNGYILKOSOK

Írta: STEUER IMRE IVÁN

Az élet értelmének keresése az emberi gondolkozás egyik legnagyobb gondja. Amióta az ember gondolkozik s személyéről, mint a külvilágtól különváló, önmagában zárt és mégis függő létezőről tud, az élet problémája foglalkoztatja. Az ember sohasem elégedett meg saját személye kauzális megismerésével, hanem finálisan is szemlélte magát. Kereste létezése célját s talán fokozottabban érdekelte, hogy mi a létezés célja, mint az a kérdés, hogy mi a létezés oka.

A kérdés feltevése nem maradt egyéni, hanem majd mindig általánossá lett. Nem saját életének értelmét kereste a gondolkodó, hanem mindig általánosítva, hogy mi az „ember“ életének értelme. Az egyéni lelki élményt, elvonatkoztatta az egyedtől, külön tette vizsgálat tárgyává, így lett mindebből bölcelet.

Montaigne a bölcelet célját és lényegét abban látja, hogy az előkészít, megtanít a halálra. Valóban: a rövid élet a végtelen nemléthez viszonyítva, a betegségek, öregedés, stb. azt a látszatot keltik, hogy az élet célja a halál. Nem csoda tehát, ha a metafizikusok az életet s a halált csak átmeneti állapotnak tekintik. Az életnek, mint a születés és halál közé eső szakasznak filozófiai értelmezése nem is sikerült. A tapasztalat nem tudott feleletet adni s nem tudott a fizikai világ sem. Ezért olyan sok a bölcselőik feleletkísérlete, ezért spekulatív minden felelet és sohasem általánosan kielégítő érvelés feltevése.

Az ilyen spekulációk igazolása csak a belső bizonyosság, az eredeti gondolkozó s az utángondoló gondolati vagy felfogásbeli azonossága. S ha ez a magátólértődő bizonyosság, mint a helyesség kontrollja a geometriai és matematikai tudományokban nagy fontosságú, (noha a bölceletben is történtek kísérletek a matematikai módszerrel történő bizonyításra, pl. Spinoza), mégsem helytálló a módszer filozófiai igazságjogosultsága. — Mert, mint Petermann helyesen rámutat, a geometriában a konkrét alakzatok törvényszerűsége áttekinthető, az alakzatok rendjét (Gestaltordnung) a figurális elemek viszonylataiból meghatározhatjuk s ugyancsak meghatározhatjuk a kívülálló részreakciók tapasztalható elemi szabályai-ból. Lelki téren azonban miután az élet értelme csak lelki tartalom formájában, személyiséghez kötve jelentkezik a törvényszerűség az elemek relációiból, melyek (matematikai) játékszabályokat követve itt megkötés nélkül, tetszés szerint hozhatók egymással vonatkozásba, nem tekinthető át. Itt csakis egy mindig konkrét életegész (Lebensganze) elemző tagolásából tekinthető át. Míg tehát a „Gestaltidee“ (alakzateszmény) a matematikában konstruktíve összetett, a lélektanban architektonikusan szét-szedett.

Igy az élet értelmének meghatározása általános igazság formájában, ahogy Spranger mondaná: vallásos értelemben (mit dem Charakter der Endgültigkeit gefärbt), természettudományos nyilvánvalósággal nem lehetséges, s minden ilyenirányú kísérlet metafizika marad. A megoldási törekvésekből legfeljebb csak azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy az ember törekszik saját személyét az egyetemlegesség szempontjából vizsgálni.

De az élet értelmének vizsgálata nemcsak a metafizika kérdőíve szerint,

hanem más, a természettudományos kutatás számára megközelíthetőbb szempontok szerint is történhetik. Csak tekintettel kell lennünk arra, hogy az élet értelmének vagy érteletlenségének „fogalma“ mindig az egyén lelkében, mint egyéniségéhez kötött és egyéniségén belüli lelki tartalom jelentkezik. Ilyenformán vizsgálható a lélektani tudomány szempontjából és módszereivel, hogy milyen lelki jelenség vagy tartalom, milyen körülmények között jön létre s hogy tűnik el. Vizsgálható, hogy ez a lelki jelenség normális-e vagy kóros, függ-e s mennyiben a testalkattól, életkortól, környezettől, műveltségtől, stb. S felmerülhet végül az a kérdés is, hogy mi az összefüggés az élet értelméről keletkező gondolati élmény s az öngyilkossággal között.

A tapasztalat amellett szól, jöllehet egészen határozott bizonyítékaink nincsenek, hogy minden emberben szükségszerűen felmerül az élet értelméről való elmélkedés. Több száz egyénen végzett vizsgálataim, melyek során az alábbi három kérdésre adott feleleteket vizsgáltam, mindenesetre ezt igazolják. A feltett kérdések a következők voltak: 1. Felmerült-e már az a gondolat lelkében, hogy van-e az életnek értelme? 2. Felmerült-e annak gondolata, hogy az életnek nincs értelme? 3. Mikor, s milyen alkalmakkor?

Íme néhány jellemző felelet:

Egy 31 éves falusi parasztasszony: „Gondolkoztam, hogy mi lesz velünk vagy hogy hogy lesz, de azt, hogy nincs értelme az életnek, nem gondoltam“. Pedig nehéz élete volt. 11 éves korában meghalt az anyja, s 16 éves korában férjhez adta a mostohája. — További kérdésre, hogy mi az értelme mégis az életnek azt feleli: „Hogy dolgozzunk, küzködünk, a miénk csak az, amit megesszünk, meg amit magunkra veszünk, de legtöbbszor rongyosak vagyunk“ — s itt sirva fakadt. Öngyilkosságra nem gondolt soha.

Falusi származású 21 éves, sokat olvasó, 4 elemi végzett munkásnő ezt mondta: „Hogy van-e értelme az életnek, azon nem gondolkoztam. Ha születünk, élni kell, akár van értelme, akár nincs, élni kell, míg meg nem halunk“. A második kérdésre: „Az, hogy nincs értelme, biztos“. Mikor jut eszébe ilyen gondolat? — kérdeztem. „Mikor valami hiányzik, mikor ez sincs, az sincs“. Öngyilkosságra ő sem gondolt soha.

26 éves falusi cseleklány már határozottabb: „Igen, jutott eszembe, a mai viszonyok mellett sokszor, mert nehéz a helyzet. Nekem semmi jó nem jutott, semmi jót nem éreztem, nincs úgy, ahogy kellene“. — Főleg a ruha hiányzik neki. Ha az apja élne, máskép lenne. Öngyilkosságra nem gondolt.

42 éves kereskedő: Foglalkozott a kérdéssel, amikor el volt keseredve, mikor nem ment úgy a dolga, ahogy kellett volna. Öngyilkosságra nem gondolt, de arra igen, hogy jó volna, ha úgy magától hamarosan vége lenne az életnek.

49 éves falusi parasztgazda, 35 év óta epilepsziás: „Nem gondolkoztam rajta, mert hát mit gondolkozzak rajta, szegény ember vagyok, hát dolgoztam“. Van értelme az életnek? „Hogyne volna, ha az ember egészséges“. Mivel rohamai vannak, gondolt rá, hogy így nincs értelme, s talán jobb volna, ha felkötne magát. Már egy párszor eszébe jutott, mert, ahogy eddig élt, nagyon jó volt, de most rossz.

A feleletek, melyeket többnyire egyszerű emberek adtak, általában ebben a síkban mozognak s azt bizonyítják, hogy a náluk jelentkező hiányérzetek, lehangoltságok szabatos meghatározásokhoz nem vezettek. Ugy látszik, hogy az élet értelmének a lélekben kialakuló pontosabb meghatározása, bizonyos műveltségi fokot igényel.

Störning az érzelmeknek három fajtáját különbözteti meg: 1. Értékérzelmek (Wertgefühle), hol az érzelmi állapot összeolvad az intellektuális alappal, anélkül, hogy emocionális állásfoglalásra kerülne sor. 2. Emócionális értékbéslés, (emotionelle Wertschätzung), amely emocionális ál-

lásfoglalás, de nem általános érvényű, s 3. Emócionális értékítélet (emotionelle Werturteil), mely általános érvényű emócionális állásfoglalás.

Ezen felosztás alapján egyszerű falusi és munkás emberek lelkében bizonyos hiányok és bajok értékérzelmeket, míg a magasabb műveltségű egyéneknél emócionális értékbecslést s értékítéletet hoznak létre.

Az élet értelmének vagy értelmetlenségének élménye eszerint bizonyos kulturális fokozathoz kötött.

Természetesen ez a megfigyelés még karakterológiai és alkati-patológiai kiegészítésekre szorul s hasonlókép' csak részletesebb vizsgálat útján lehetne pontosan megállapítani azt is, hogy a társadalom milyen fejlettségi fokán jelentkezik a kérdés előbb, mint egyéni értékérzelem, majd pedig, mint az élettel szembeni reakció (öngyilkossági motiválás).

Az élet értelmének vagy értelmetlenségének indokolása elsősorban aktuális és közvetlen élmények alapján történik s így fenomenológiai módszerrel leírhatjuk.

A fenomenológiai módszer számára megközelíthető kivetített motivumok mögött a tudat mélyebb rétegeiben más okok is szerepelhetnek, ezekhez azonban módszerünkkel nem tudunk hozzáférni s csak mélylélektani elemzéssel és fejtéssel (Analyse und Deutung) világíthatók meg.

A fenomenológia a lelki jelenségeknek az adott feleletek alapján történő pontos leírása. A feleletek megbízhatósága természetesen ilyen szubjektív természetű kérdések esetében nem tulságosan nagy. Az emberek hangulataik leírásakor nem mindig őszinték s a közlések helyessége sokban függ a vizsgálat céljából kiválasztott személyek egyéniségétől is. A hirtelen fellépő és gyorsan tovatűnő hangulat, amelynek alapján az ember pozitív vagy negatív feleletet ad, nem mindig irányadó arramézve, hogy az illető számára valóban értelmetlen, vagy értelemmel bíró valami-e az élet.

Az értelmetlenség élménye bizonyos intenzitásban, bizonyos egyéneknél öngyilkossághoz vezet. Az öngyilkosok élettörténete s az abból leszűrt megállapítások, melyek a konfliktusokat s végül azokat az élményeket mutatják ki, melyek az egyént értelmetlenné tartott élete kioltásáig vezeték, bizonyos tekintetben feleletet adhatnak arra, hogy miik a tárgyi kritériumai annak, hogy az ember életét értelmesnek vagy értelmetlenné találja.

Ezt a szinte kísérleti módszert választotta *Andics Margit** vizsgálatai alapjául, hogy élménylélektani és behaviorisztikus módszerrel megállapítsa, melyek voltaképpen azok a tényezők, melyek az egyén számára az élet értékét vagy értéktelenségét, mint élményt meghatározzák.

Andics 100 olyan megmentett öngyilkost vizsgált meg, akiknél az elmebetegség kizárható volt, akiket azonban a bécsi rendeleték értelmében a pszichiátriai klinikára szállítottak be. Ez a száz öngyilkossági kísérlet után megvizsgált egyén foglalkozást, életkoreloszlást, nemet illetőleg megegyezett Delanoy idevonatkozó statisztikai adataival, úgy hogy a levont tanulságoknak a számszerűségénél jóval általánosabb érvényt tulajdoníthatunk.

Az élet, mint élmény az ember számára anyagi formában (Material des Lebens) életpályájának alkotó részeiből tevődik össze. Élménylélektani szempontból az élet anyaga részben saját személye, testi és lelki szük-

* Dr. M. von Andics: Über Sinn und Sinnlosigkeit des Lebens. Wien 1938.

ségelei, fejlődési szakaszai, stb. (pszihofizikai adottságok), részben az érzékelhető világ tárgyi, társadalmi rend, stb. (ökonómiai adottságok), részben rajta kívül álló személyek (szociális adottságok) formájában jelentkeznek. Ezek a tényezők teszik tudatos lelki tartalmát, ezekkel, ezek által s ezeken belül alakulnak ki kapcsolatai a világgal.

Az élet anyaga Andics szerint két nagy életterületre (Lebensbereich) csoportosítható. A *személyes* életterület leltára: 1. a gyermekkor és a szülői ház. 2. Közösség, barátság, a megbeszélési és kibeszélési lehetőségek. 3. Szerelem, házasság, otthon. 4. Közel álló emberek. 5. Hírnév és megbecsülés. A másik az u. n. *dologi* életterületen belül a külvilág s a saját személye alakul és alakít s ez az előbbi életterülettel sok ponton kapcsolódik. A dologi életterületet egyébként az 1. Anyagi helyzet. 2. Testi adottságok (egészség, szexualitás). 3. Tehetség. 4. Iskola. 5. Foglalkozás határozza meg.

Andics azt vizsgálta, hogy az élet értelmetlenségének élményét mi módon befolyásolják ezek az életterületek, illetve állapítható-e meg összefüggés az élet értelmetlenségének élménye s valamelyes zavarok között, melyek az élet anyaga tekintetében az öngyilkosjelölteknél fennforogtak.

A 100 megmentett öngyilkos 250 motívummal indokolta meg az élet értelmetlenségét. Különös jelentőségűnek látszik a szülői ház s a gyermekkor élménye, a szeretet hiánya. Száz közül 48-nak rossz volt a gyermekora, (törvénytelen gyermek vagy árva). Ugyancsak feltűnő az emberi közösség hiánya. Barátja egynek sem volt, politikai pártba vagy egyesületbe egy sem tartozott. A kapcsolat hiánya, mely résztvevő együttérzésben, közös célkitűzésben, kibeszélési lehetőségben nyilvánul meg, sokszor természetesen egyéni okokra: zárkózottságra, érzelmi bénaságra (pszichopátia) vezethető vissza. Ezek maguk huzódnak vissza, noha erős a vágyuk, hogy kiönthessék lelküket s részévé váljanak a „te“-nek, a közösségnek. Az anyagi javak hiánya azáltal gyengíti az életakaratot, hogy megnehezíti a más életterületeken való kiteljesedést (nem tud tanulni mesterséget, nem tud házasságot kötni), másra van utalva s érzi, mennyire szükségtelen és nélkülözhető. Ezek a körülmények lelkileg is visszahatnak a szubjektumra: felköltik a céltalanság és a jövőtlenség érzetét. Az alkotásra, önállóságra való törekvés minden életterületen megnyilvánul. (Ez talán az alapja a kispolgári életforma szilárdságának is.) Ugyanígy általános, hogy az ember mások hasznára akar lenni, nemcsak kapni, hanem adni is akar, részévé akar lenni valamely kollektívumnak. Nagyon finom megfigyelések alapján mutatja ki Andics, hogy azokban a foglalkozási ágakban lép fel az élet értelmetlenségének az érzése, ahol nincs határozott munkakör, a valahova való tartozandóság biztonságérzete, a munkaközösségbe való szoros bekapcsolódás, ahol nincs alkalom az alkotó munkára. (Háztartási cselédek, szabad pályán működők, nyugdíjasok, stb. Legkevesebb az öngyilkos a fixfizetéses alkalmazottak között).

Kétségtelenül sok közös vonást találunk náluk a neurotikusokkal, sok az átlagon aluli szexualitása, frigid, akik emocionális szempontból is képtelenek voltak kapcsolatot teremteni a másik nimmel. A szerelmet emocionális téren a harmincadik év után egyre inkább az otthon helyettesíti.

Andics arra a következtetésre jut, hogy az ember abból a célból, hogy az életet értelmesnek lássa, arra törekszik, hogy beillesse magát a személyi és tárgyi külvilágba. Az életterületek az ember számára sohasem

oly tökéletesek minden irányban, hogy egyéniségét ezeken belül a legteljesebb mértékben kiélhesse. Ha így volna, akkor az ember „boldog“ lenne. De az életterületek egyike-másika mindig elégtelen vagy teljesen hiányzik s bár az emberi lélek hajlamos és alkalmas rá, hogy más életterületen kompenzálja a hiányzót, több életterület hiánya gyakran teszi problematikussá az élet értékelését. S az élet voltaképpen akkor válik értelmetlenné s vezethet öngyilkossághoz, — ha az egyén konstitucionálisan hajlamos erre — ha egyidejűleg merülnek fel reménytelennek látszó nehézségek a személyi és tárgyi életterületek terén.

Az élet értelme fölötti elmélkedés sohasem akkor merül fel, ha a válasz pozitív. Az a megállapítás, hogy „ezért érdemes volt élni“, inkább hangulati megnyilatkozás. Az élet értelmetlenségének emocionális értékeitelése depresszióhoz vezet. A depresszió viszont érintheti a vitális érzelmeket, azaz az egész test és lélek állapotát (endogen depresszió), míg a reaktív depressziónál az inzultus a csak lelki érzelmeket érinti. A külvilág a depresszió szociológiai sorait (Birnbaum) határozza meg, bár alakítja a belső lélek strukuráját is s így lehetséges, hogy a társadalmi fejlődés az élet értelmetlenné való válásának legtöbb okát megszünteti.

E S Ő S N A P

Írta: HAVAS ENDRE

Szakad az eső. Mintha valahol már láttam volna ezt a képet. A vilámosról feltűrt kabátokkal szállnak le az emberek. Itt is, ott is kinyílnak az esernyők. Ez a középkorú nő ügyetlenül ugrik át egy pocsolján. A város felett megáll a remény a levegőben, s aztán ömleni kezd az eső. Ebben a pillanatban minden embert megszólíthatnék s ő, mióta várok tulajdonképpen erre az alkalomra, milyen szívszorongva s mennyi türelemmel! Hol láttam mindezt? Milyen álomban? Vagy talán ismétlés az egész, fáradt ismétlés, amelyről most lehuzom a leplet. Már nem is tudom. Szakad. Az ucca másik sarkán sietve megy egy fiatalember. Valamikor filmen láttam. Igen, ott láttam mindezt. Így kezdődik néha a film: zuhog az eső, mintha dézsából öntenék, ahogyan mondani szokás; az aszfalton hallani a hol lassuló, hol erősödő kopogást. Még nem tudhatjuk miről is lesz szó, ki a hős és mi után fut. Esik. Igen, ott az a fiatalember a kapuját szemébe huzza és egyre távolabb kerül. Óhó fiatalember, hiszen maga a kiválasztott, maga a hős...

Fiatalember megáll, felnéz az égre, ahol semmi lehetőség nem mutatkozik. Mint ahogyan már mondtuk: a remény megállt a levegőben Középeurópában, a Duna fölött. Országos eső lehet, országos és végtelen, nincs kilátás semmi jóra. Ilyen körülmények között nem volna értelme sem az ábrándozásnak, sem az öncsalásnak és a bátorságnak sem, a bátorságnak, amely ilyenkor végigcsatkol a pocsoljakon, kinyitja az esőkabátot, lyukat fur a cipőn, fittyet hány a tüdőgyulladásnak...

— Nincs értelme fiatalember. — A fiatalember huszonöt éves lehet, ha nem csalódom, sovány, beesett arcán komoly hit tündököl, élénk fekete szemei pedig értelemről tanuskodnak. A pofacsontok mintha meg akarják védeni az ivben elhajló orrt az esőtől, de a keskeny szájj csak moso-